

Duonnas a bügl a Puntraschna, circa dal 1920, fotografia da Peider Linsel. fotografia: Fundaziun Planta Samedan

Intervista cun Rico Valär, ün expert da Peider Linsel

«Linsel d'eira ün cosmopolit engiadinais»

Ün chi s'ha occupà intensivamaing culla persuna e cull'ouvr da Peider Linsel es Rico Valär. Il romanist da 27 ons ha scrit sia lavur da licenziat e sia dissertaziun davart il poet, ha realisà la pagina d'internet www.peiderlinsel.ch e scriva uossa il segund tom da las «Ouvras da Peider Linsel» chi cumpara dal 2010.

Posta Ladina: Per che motivs s'ha El dedicà talmaing intensiv al tema Peider Linsel?

Rico Valär: Eu vaiva tscherchè pella lavur da licenziat ün tema chi interessa a la gleued, chi svaglia il spiert rumantsch, chi animescha da leger amo üna jada ouvras veglias e chi fa la punt tanter il passà e'l preschaint. Quists criteris accumulcha Peider Linsel. Oramai ch'eu svutr fich gugent in archiv e ch'eu n'ha scuvert adüna daplä documainta cun far mias retscherchas, n'haja decis da scriver eir mia dissertaziun davart quel tema e uossa am dedichescha amo ils prossem duos ons cun Peider Linsel. Id es ün tema fascinant.

PL: Che fascinescha lura vi da Peider Linsel?

Valär: Il masdügl tanter la colliazion stretta cha Linsel vaiva cun sia patria e sia valurisaziun dal rumantsch in cumbinaziun cun seis esser cosmo-

polit. Quist equiliber tanter ün'identità engiadinaisa profunda e listess relaziuns in tuot il muond fascinescha.

PL: Ha El scuvert üna o tshella anecdota da Peider Linsel chi nun es cuntschainta?

Valär: Bleras. Üna es quella cha Linsel vaiva badà cha'ls Talians vavian tanter las duos guerras mundialas fosas ideas da la Svizra e dal Rumantsch. Perquai ha'l scrit ün essai davart ils Rumantschs cul böt cha'l Duce – Mussolini – til legia persunalmaing. El ha scrit chartas sur chartas al plü ot diplomat svizzer in Italia ed ha adüna darcheu supplichà da dar inavant l'essai al Duce. Ün di ha'l survgnì la nouva cha'ls homens hajan discurrì davart il tema e daspö là han surgnì almain las gazetetas grondas directivas per quai ch'ellas han da scriver dal rumantsch. Ün'otra anecdota es l'ingaschamaint pel custüm engiadinais. Las figlias da Linsel han stuvü cusir divers custüms per far reviver darcheu l'üsanza da tils portar. Ellas svesa han dafatta tut part ad üna festa a New York in custüm.

PL: In üna frasa: Chi d'eira Peider Linsel?

Valär: El d'eira ün commerciant chi ha senti ch'el nu dvainta cuntaint cun sia lavur, chi s'ha però pudü dedichar grazcha als raps dal affar plainamaing a quai chi til faiva plaschair, nempe a la litteratura ed a la poesia.

Intervista: Fadrina Hofmann Estrada

Ommagi a Peider Linsel

«Tanter Rumantschs be rumantsch!»

Avant 65 ons es mort Peider Linsel (1863 – 1943). Il poet, essaist e politiker da Sent s'ha ingaschà dürant tuot sia vita pel mantegnimaint e pell'arcagnuschentscha dal rumantsch. Seis relasch es üna collecziun richa dad ediziuns da lirica e prosa rumantscha, mo eir da fotografias veglias.

Fadrina Hofmann Estrada

I dà üna fotografia cuntschainta da Peider Linsel sülla quala i's vezza ün hom cun üna barbuna alba chi tegna in man ün cudesch. Quista fotografia es gnüda fatta illa stüvetta cha'l poet as vaiva drizzà aint i'l clucher da San Peder a Sent. Peider Linsel d'eira ün Randulin da Sent. Nat è'l ils 15 avost 1863 a Pisa sco prüm uffant da ses fradgljuns. Seis genituors d'eiran Andri Töna Linsel da Sent ed Emilia Steiner da Lavin. Il bap vaiva fundà a Pisa üna filiala da l'affar Linsel da Firenze. La famiglia d'eira burgaisa benestanta. Cun nouv ons es Peider Linsel gnü a scoula a Sent e plü tard ha'l frequentà la Scoula chantunala a Cuoir e la Scoula commerziala a Frauenfeld ed es i per ün on in pensiun in Svizra francesca. Cun 16 ons, è'l entrà i'ls affars da las familjas Könz e Linsel ad Arezzo e Livorno. Là ha'l fat il giarsunadi da commerzi. Cur cha seis bap s'ha retrat ed es tuornà in Svizra, ha Peider Linsel surtut cun be 21 ons l'affar da Pisa e manà quel cun success. Davo pacis ons ha'l surlaschà ils affars a seis frars. El vaiva gnü üna relaziun d'amur disfurtünada culla sour d'ün bun ami.

Rumantsch nun es ün dialect talian

Dal 1893 ha Peider Linsel maridà ad Emma Curdin (Corradini) da Sent. Els han gnü quatter uffants. La prüma figlia es morta da poppina. Cun 43 ons es tuornà Linsel in Svizra cun sia famiglia, il prüm a Sent e lura a Geneva per l'ulteriura instruziun dad seis uffants. El ha passantà grondas parts da l'on in Engiadina ed in viadi. A partir da quist temp s'ha l'edichà al stüdi da la cultura rumantscha ed a sia lavur da poet. Cun seis scriver ha'l cumbattü a favur d'üna renaschentscha dal rumantsch, provond da deliberar la lingua scritta da las influenzas talianas e tudais-chas, tilla defendond cunter scienziats talians e l'irredentissem talian chi laiva cumprovar tanter las duos guerras mundialas cha'l rumantsch saja ün dialect talian e cha'l territori rumantsch stopcha gnir integrà i'l stadi talian. El s'ha ingaschà ferm per l'acceptanza dal rumantsch sco quarta lingua officiala in Svizra.

Fundatur dal Chalender Ladin

Linsel ha publichà aignas ouvras, procurà las ediziuns da las ouvras da Giovannes Mathis e Gian Fadri Caderas ed el ha edi tanter oter las antologias da lirica Musa Ladina e Musa Rumantscha. Dal 1911 ha'l fundà cun ravarenda Otto Gaudenz il Chalender Ladin, ed el es stat collavuratur e promotur da quista publicaziun annuala da l'Uniun dals Grischs. Stil frontispizi dal Chalender Ladin sta amo adüna seis motto: Tanter Rumantschs, be rumantsch! Cun l'ir dals ons ha'l ramassà üna gronda collecziun da manuscrits e cudeschs rumantschs. Linsel ha eir racolt e publichà chanzuns e poesias popularas rumantschas. Cun ün fonograf dad Edison ha'l registrà tanter il 1912 ed il 1915 passa traitaschient chanzuns popularas in Engiadina, a Bravuogn

Peider Linsel intuorn il 1920 cun sia duonna e seis trais uffants suot il portal da la ruina San Peder a Sent. fotografia: Fundaziun Planta Samedan

ed in Val Müstair. Daspera è'l stat ün pionier da la fotografia in Engiadina ed ha intimà a fotografar cuntschaints da documentar sün fotografias la vita e las üsanzas da l'Engiadina. El es stat l'iniziant dal movimaint per la reintroduziun dal vegl custüm engiadinais sco custüm da festa, s'ha occupà da la chasa engiadinaisa, da sia architettura, ed el ha collecziunà mobiglia engiadinaisa veglia da valor artistica.

Premi Schiller per Linsel

L'on 1926, ill'età da 63 ons, es stat Peider Linsel oblià da tuornar i'ls affars in Italia sco directer da la fabrica

Linsel e sco administratur-delegà da la S.A. Corradini davò la mort da seis quind Oscar Corradini e da seis figl Andri Albert cun be 26 ons. Ün on plü tard è'l dvantè Consul da la Svizra a Livorno. Pür davò ot ons è'l tuornà definitivamaing in Svizra. L'on avant, in occasiun da seis 70avel anniversari, til ha dat l'Università da Turich il tìtel doctor honoris causa per seis gronds meritis pella defaisa dal rumantsch e per si'ouvr poetica. Dal 1943, desch ons plü tard, til ha la Fundaziun Schiller onurà cun seis grand premi. Ils 9 december da listess on es mort Peider Linsel. Fontanas: www.peiderlinsel.ch e Bedeutende Bändner aus fünf Jahrhunderten, Band II, Calven Verlag, Cuoir.

Ün tapet magic a Sent

fh. A Sent daja daspö quista stagiun d'inviern ün nouv runal per uffants. Be sur cumiun as pon giasts ed indigens laschar transportar uossa cun ün uschedit «tapet magic». Fin uossa d'eira al listess lö ün runal cun sua e staffas per as tgnair culs mans landervia. «Quist runal vaiva fingià bod trenta ons, d'ava tanteraint stratas e nu d'eira plü adattà al temp», spiega il respunsabel Georg Salomon. Oramai cha'l runal vain trat a nüz da blera gleued ha decis il cussagl da cumiun da drizzar üna nouva sporta. Implü vain la costa innatüda tuot inviern e tuot tenor la quantitü d'annunzchas han ils uffants dafatta occasiun dad ir a scoula da skis. Al böt sun pusiziunats bancs e maisas pels genituors. Per quist inviern ha il cumiun da Sent be tut a fit il «tapet magic». Scha'l success es grond vain l'indriz, cumprà pella stagiun chi vain. «Fin uossa viagia fich bain e nus eschan cuntaints d'avair drizzà quista nouva sporta», disch Georg Salomon.

fotografia: Fadrina Hofmann Estrada

Imprender megler rumantsch

Krankheiten malatias

die Epidemie
die Epilepsie
die Erbkrankheit
die Ergotherapie
die Erkältung

l'epidemia
l'epilepsia
la malatia ertaivla
l'ergoterapia
il dafraid, l'arfradur,
la fradur, la magagna /
il dafraid, la rafradur,
la magogna
üna patrögna

eine starke Erkältung
(nur vallader)
der Erreger
das Fieber
die Fistel
die Flechte
die Flugangst
der Furunkel

l'excitader / excitader
la feivra
la fistla
il derv / dert, derv
l'erofobia
il bignun, furuncel /
bügnun, furuncel
la menda, il defet
esser mendasch, -a
mendasch, -a / falamber, -bra

das Gebrechen
Gebrechen haben
gebrechlich